

אהרן אפלפלד על חייו ויצירתו

(ראיון עם המספר)

שמואל שניידר

חיך, אך הייתי רוצה לשמוע אותם מפיק; מפי "בעל-הדבר" המעיד על עצמו. לכן, מר אפלפלד, אל תכעס אם מפעם לפעם "אלחץ" אותך כדי להוציא מפיק דברים שכסופר האמון על סלקטיביות, הנך נוהג לפי הכלל "לבא לפומיה לא גלי"; אעשה ככל אשר ביכולתי להפריע לשתיקתו של המשורר...

ילדות ומשפחה

תשובה: נולדתי ליד צ'רנוביץ ב-1932. הייתי בן-יחיד. ככל שמתבוללים יותר יש פחות ילדים. אין זו המצאה אמריקאית. צ'רנוביץ היתה עיר מתבוללת אך מוקפת פריפריה יהודית שורשית; חסידות סדיגורה וויזניץ. הרי בקרפטים, קמה החסידות.

ש. ומשפחתך?

ת. משפחתי היתה משפחה יהודית מתבוללת למחצה, אך עם רקע יהודי ממשי. שני הסבים משני הצדדים היו חסידים — אחד חסיד סדיגורה ואחד חסיד וויזניץ, אבל ההתבוללות היתה רבה. שפת אמי, למשל, כבר היתה גרמנית ולא יידיש. יידיש למדתי אצל סבא וסבתא ובמחנות.

ש. וחינוך?

ת. עד למלחמה למדתי רק שלושת-רבעי שנה. כיתה א' ולא יותר. אך בו בעת ספגתי הרבה, הרי הייתי בן-יחיד מבית אמיד. מה ספגתי? קודם כל מראות ומסעות.

ראיון זה נערך עם המספר אהרן אפלפלד בשהותו בניו-יורק כאורח האוניברסיטה העירונית של העיר ניו-יורק — המרכז למדעי היהדות שעל-יד ביה"ס למוסמכים. הראיון

אהרן אפלפלד

נערך ב-24 בפברואר בחדר בבית-מלון מקומי בו התאכסן מר אפלפלד, ולסירוגין במספר מסעדות במנהטן.

המראיון השתדל למסור את הדברים קרוב ככל האפשר לדרך מסירתם על-ידי מר אפלפלד.

שאלה: הייתי רוצה להתחיל ראיון זה באי-אלו פרטים ביוגרפיים.

איני מתכוון לפרטים שהתפרסמו במסגרת הביוגרפיה הרישמית הפורמאלית, אלא, הייתי רוצה לשמוע מפיק פרטים ביוגרפיים בעלי מיטען ריגשי-אישי שהינך רואה אותם כחשובים ביותר בתולדות חיך. נידמה לי שעל-אף הפירסומים הרבים בהם זכית בזמן האחרון, הן בארץ והן כיבשת זו, פרקים שלמים מתולדותיך נשארו עלומים. אפשר אומנם להשתמש בסיפוריך ובי"מסות בגוף ראשון לשם מיפוי משוער של מסלול

- ש.** ומה עם המשפחה הרחבה יותר? דורים, דורות וכו'?
- ת.** אגיד לך, כל השנים אני מנסה לעשות ריקונסטרוקציה של ילדות. לשחזר פיסה אחר פיסה. למלא חללים. "תור הפלאות" הוא נסיון לשיחזור ימי ילדותי. מכיון שהוודאות מועטה והאפלה רבה לכן השיחזור. זו עבודה ארכיאולוגית בתוך עצמי. זהו בעצם פרוצס יצירתי.
- אני זוכר את המשפחה, אך ילד זוכר את הדברים העמוקים ביותר שהם במבט ראשון הדברים הטריביאליים ביותר. בסך הכל צללים, קווי פנים. למעשה כל השנים אני מנהל שיחה נסתרת עם המשפחה. קווי האורך והרוחב של משפחתי? זה נע בין התבוללות וחסידות. אבי בן-יחיד והסבא שומר מצוות מקפיד בקלה כבחמורה. כאמור, חסיד ויז'ניץ. הסבא גר בז'אדובה ובחופשים שהיתי אצלו. העיירה סמוכה לויז'ניץ. כפי שאמרתי, הפריפריה היתה יהודית ולכן ספגתי במקצת יהדות שורשית למרות הבית המתבולל.
- ש.** ומצד האם?
- ת.** את סבי מצד אמי לא הכרתי. הוא נפטר קודם שנולדתי. את סבתא הכרתי. אם כן, הדור שקדם להורי היה דור שומרי מסורת. באיזורים שלנו לא היו מאבקים כמו אלה המתוארים בספרות ההשכלה; מאבקים בנוסח "מלחמת הדת והחיים". היהדות היתה מתונה יותר.
- ש.** בכל זאת, הרי היה פער?
- ת.** אני יכול לתאר לעצמי שלסבים זה כאב, אך נכנעו לגורלם. בילדותי הנני זוכר במיוחד את הניגונים, פרשת השבוע, ניגון דף גמרא. אך כל זה רק צללים. בזכות זה היה קל לי יותר במחנה. למדתי יידיש בקלות יחסית, הרי ראשית לימודי באוניברסיטה העברית היו בפקולטה לספרות יידיש, זכרי-עבר אלה עזרו לי גם בהיקלטותי בארץ. בעוד שהתרבות הגרמנית-אוסטרית היתה החלק המודע הרי שהיהדות זרמה אלי בסתר.
- ש.** מה היה הרקע החינוכי של הורייך?
- ת.** אבי בילה שנים בווינה. הוא נשלח ללמוד בגימנסיה, היה אדם אמיד. עסק במוטוריזציה של טחנות קמח. היה איש משכיל ביותר. התרבות הגרמנית שלטה בו ובביתנו. זכרונותי על אמי מועטים, שכן נהרגה כבר בימים הראשונים של המלחמה ב-1940. הרומנים והגרמנים הרגוה בהכנסם לעיר. כל מי שהיה ברחוב באותו זמן נהרג. בגיל שמונה אבדתי.
- ש.** מה היית אומר היו ציפיות הורייך ממך?
- ת.** כל הוויית הורי היתה זעיר-בורגנית. רצו שבניהם יהיו או רופאים או עורכי-דין. נטייה רגילה של הורים יהודיים.
- בימי מלחמה ואימות**
- ש.** ומה קרה לאחר מכן?
- ת.** המלחמה פרצה ב-1940, הגרמנים פלשו אלינו באוגוסט

מוגילוב-פודולסק שמה הפרידו בין גברים ונשים, הגברים לעבודה. אל תשכח שהגענו לאוקריינה בחורף. עשה חשבון: מאוגוסט עד החורף רבים מתו בדרך.

ש. עם מי היית כל אותו זמן?

ת. את כל הדרך עשיתי עם אבא. אך במוגילוב-פודולסק לקחו את אבא, פשוט נעלם. לא זוכר, אני רק זוכר שבכיתי הרבה. נשארתי לבד.

ש. ומה עשית אז?

ת. ברחתי, לבדי. הלכתי מכפר לכפר. למזלי למדתי אוקראינית כי המשרתות בביתנו היו אוקראיניות. פני לא היו יהודיות. נדדתי מכפר לכפר. דברתי בשפתם. אתה צריך להבין איך בנוי הכפר האוקראיני. בכפר עצמו גרים כל האמידים, המימסד של הכפר. הם לא יאספו ילד אסופי ובוודאי שלא ילד יהודי. אך בפריפריה של הכפר גרו אנשי השוליים. זונות, גונבי-סוסים וכו', אלה היו זקוקים לשרת, לעבד קטן. הם לא שאלו שאלות והם קיבלו אותי. הם אספו אותי. כאן פגשתי בפעם הראשונה בחיים ובערְתָּם. במחנות היו מוות, רעב, פחד. אך כאן למדתי בפעם הראשונה מה זה גנב, יחסים בינו-לבינה אלימות בעלים כלפי נשותיהם ועוד.

ש. איך זה שלא גילו את זהותך?

ת. היה לי כלל ברזל שאסור לי להיות במקום אחד יותר מדי

1940. כל יהודי האיזור נשאר. ב-1939 בוקובינה סופחה לרוסיה. הרכוש הולאם. ביום בהיר אחד אבי נשאר עני ורש. הרוסים לקחו הכל, "איין ארימאן", ביום אחד. שמענו שהגרמנים באים, למרות הכל הייתה שמחה. הגרמנים באים והתרבות הגרמנית תשלוט. שמחו כשהרוסים נסוגו. חשבו אז שהכל שיעוון של רגע. עכשיו, אמרו, נהיה בידי אומה תרבותית. "איינשלוס" יהודי... פשוט ציפינו לגרמנים. אתה צריך להבין שזה דבר עמוק ביותר. הסימביוזה היהודית-גרמנית אין לה אח ורע בתרבות היהודים. ממש טירוף, היפנוזה. לקח זמן רב עד שתפסו שהם רוצחים. הרי שמש של הגרמנים קשור בספרות, תיאטרון, מוסיקה — בכל הנעלה שבעולם.

ש. ומה קרה ב־1940?

ת. אוספים אותנו. גרנו בפרוור. את אמי הרגו בקיץ. את השרידים הוליכו ברגל. הוליכו אותנו ממקום למקום. הכל ברגל, מעיירה לעיירה. בכל עיירה שבאנו כבר לא היו יהודים, ואנו התאכסנו בבתים השדודים. בכל עיירה שהינו יום יומיים. אך הן היו כבר ריקות. אני זוכר בעיקר את הספרים העבריים על הריצפה. בתים פרוצים בלי חלונות ובלי דלתות. כך נמשך הדבר שלושה-ארבעה חודשים. בדרך מתו הרבה יהודים.

וכך הגענו עד אוקריינה. היינו באיזה קולחוז ריק על-יד

- ת.** ב-1944 מגיע הצבא הרוסי. ידעתי שהם מצילים. מצאתי שם גם חיילים יהודיים. הם פרצו על סוסיהם לכפרים האוקראיניים. התקדמתי יחד אתם. גם כאן הייתי שרת. היה זה ממש צבא בחזית. הייתי במטבח הנייד. בעצם זה היה כך: באים לכפר לוקחים בכח אוכל מהאכרים וכל מה שיש להם מבשלים, שוהים יום-יומיים ומתקדמים.
- ש.** כמה זמן חיית אתם? לאיזה מקומות הגעת?
- ת.** כך חייתי יותר משנה. פרטי-פרטים אינני זוכר. כפי שאמרת לך, איני עוסק בכרונולוגיה לשמה אלא זו שיש לה משמעות.
- ש.** האם הסיפור "המצוד" עניינו באותה תקופה?
- ת.** נכון. אך אין זה הסיפור היחיד. ישנם סיפורים רבים שפורסמו בכתבי-עת שונים ועדיין לא קובצו. כמו כן מצויים סיפורים רבים בכתבי-יד. רובה של יצירתי עדיין בכתבי-יד אם כי מה שהתפרסם עד כה, כולל הסיפורים שבכתבי-עת, מסתכם לכדי עשרים ספר, אבל נחזור לענייננו.
- ש.** טוב, לאן הגעת?
- ת.** הצבא הרוסי התקדם לעבר בוקובינה. משם לרומניה ומשם לבולגריה. הייתי שם זמן קצר בלבד, היו שם כבר ילדים יהודיים שבאו עם הצבא הרוסי. בהתחלה היינו ארבעה-חמישה ואחר-כך תשעה. ואז מישהו הציע שנברח. ברחנו. ברחנו
- ועל זה הקפדתי. הם היו אנטישמיים, אנטישמיות שבדם.
- ש.** איך זה לא גילו שהינך יהודי, למשל כשהתרחצת?
- ת.** ידעתי שאסור לי לישון אצלם.
- א.** תמיד ישנתי באורוה, גם בחורף. פחדתי שמא אפלוט מלה יהודית תוך כדי שנתי. **ב.** לא התרחצתי. **ג.** אם ראיתי יהודי נזהרתי לא להתקרב. ילד שנראה לי כיהודי לא נתקרבתי.
- ש.** עד מתי היית שם?
- ת.** זה נמשך עד 1944.
- ש.** מה היה טווח נדודיך?
- ת.** את הרדיוס של נדודי איני יודע. הייתי רועה צאן אצל גונב הסוסים. הייתי יוצא עם הסוסים למרעה. היה לפעמים קורה שסוסים גנובים חזרו לבית בעליהם. ידעתי שאם אחזור בלי סוס הגוי יהרגני. גם אני, כמו הסוס, ברחתי. אצל הזונה פשוט הייתי שרת קטן.
- ש.** ומה עם הלשון? האם מיבטאך לא גילה אותך?
- ת.** השתמשתי ב"פטנטים" שונים. גימגמתי קצת שלא יגלוני. האוקראינים עצמם לא ידעו לקרוא. כל מה שידעתי מהבית נשכח. כמו זיקית רציתי להיות יותר ויותר דומה לסביבתי.
- ש.** האם פגשת יהודים תוך כדי נדודיך באותו זמן?
- ת.** לפעמים בשדה ראיתי ילד יהודי בורח, מחפש, ידעתי שלא אוכל לעזור לו ושנינו נהיה אבודים. הייתי תמיד מתרחק.
- ש.** עד מתי נמשכו נדודים אלה באוקריינה?

במחנה עולים ובחנות נוער

- ש.** איך עזבת את המנוזר?
- ת.** לא רחוק משם פגשנו חייל מהבריגדה. שאל: למה לא תעלו לישראל? זה הדליק משהו. ברחנו. גנבנו קצת כסף והגענו לנפולי. היה שם ערב-רב. על החוף באיטליה כתבתי סידרה של סיפורים. גם על המנוזר. לא את כולם פירסמתי עדיין.
- ב-1946 עליתי ארצה. הייתי אז בן 14. עסקתי הרבה בנסיעה ובחיים על האניה ששמה היה "הגנה". כלאו אותנו בעתלית.
- צבי צמרת, שעסק לאחרונה בשימור אתרים של תקופה זו גילה את שמי חרות על קירות אחד הצריפים. הוא ניסה לשמור את המחנה כאתר היסטורי ובמיקרה גילה שם את שמי. ברור שבשמי הקודם: ארוין אפלפלד.
- הייתי שם כל החורף. זו פרשה מיוחדת. כל התחנות האלה היו פרקי לימוד בשבילי. הכרתי בתחנות האלה את הקיום בערִיָתו. את גוף האדם בערייתו הכרתי ולמדתי על גוף האדם, ועל תשוקותיו, ונהייתי "אובסרוינט אובייקטיבי". בעתלית למשל, ראיתי מה עושה החום לבני-אדם. התאוה הסכסואלית הדחוקה התפרצה שם פתאום. ברור: הרצון לחיות.
- ש.** ואיך הסתגלת לחיים בעתלית?
- ת.** אנשי "הגנה" לימדו עברית, סיפרו קצת על הארץ. אך גם עתלית עדיין הווייה של מחנה. פשוט המשך, אם כי מחנה נוח.

והתחלנו ללכת ברגל ובעגלות עד שהגענו ליוגוסלביה. הם היו מבוגרים ממני. אני הייתי בן שתים-עשרה והם היו מבוגרים ממני בשנתיים-שלוש. הם עיצבו את אישיותי לא במעט.

- ש.** איך הם ניצלו?
- ת.** הם ניצלו בכל מיני גילגולים. שמע, לכל בני דורי קרו דברים שלא ייאמנו, שקשה לספר. השאלה היא איך לתת לזה ביטוי ספרותי אמין.

- ש.** איך התקיימתם באותה תקופה?
- ת.** מגניבות. נכנסים בלילה וגונבים. היינו בעלי נסיון. מלומדים מהיערות ומהצבא הרוסי.

הגענו לאיטליה מיוגוסלביה. לא רחוק מנפולי פגש אותנו נזיר והכניסנו למנוזר. זו הייתה כבר חווייה שונה. בפעם הראשונה קבלנו קורת גג. לימדו אותנו איטלקית, צרפתית. ברור שניסו גם לנצרנו. זו תקופה שהשאירה בי רושם חי. קודם כל השקט. תפילות, פעמונים. בפעם הראשונה אחרי שנים רבות מנוחה, מיטה, אוכל. אך גם זה חלום בלהות.

- ש.** איך הסתגלת לשינוי?
- ת.** איך מסתגלים מחיי הפקר לחיים ממושטרים? לא יודע. המשך של סיוט אחר. גם שם גנבנו. גם שם סיוט. הלכתי למיסות; קצת עובדים בגינות וקצת לומדים איטלקית, צרפתית וקצת קוראים בברית החדשה.

- ש. מה עשית במלחמת השיחרור?
- ת. במלחמת השיחרור הייתי בן 16 ושהייתי בחוות רחל ינאית. היינו מבודדים, מחוץ לעיר. מפקדת המקום היתה רחל ינאית. למדנו להשתמש קצת בנשק.
- ש. אולי תרחיב קצת את דבריך על רחל ינאית — זכרונות, היחסים בינך ובינה, אישיותה; הרי היתה אחת הדמויות המרכזיות בתולדות היישוב?
- ת. היחסים אתה היו מאד מורכבים ומסובכים, זו פרשה ארוכה ומורכבת, איני יודע אם אי-פעם אגע בנושא זה. אלי היה לה יחס מיוחד.
- מחמת המלחמה פינו אותנו מהחוזה וכך הגעתי למקוה ישראל. הייתי שם זמן קצר מאד. הלכתי לחפש עבודה. עבדתי בכל מיני מקומות חצרנות, אינסטלציה, בפרדס, וכך התקיימתי, לבד. לצבא התגייסתי רק ב-1950.
- את אבי גיליתי ב-1957. לא ידענו על קיומו של אחד על השני. אך זו פרשה בפני עצמה.
- בשנים הללו אני ממשיך לעבוד ולקרוא. גרתי בכל מיני מקומות. עבדתי למשל, אצל חנה מייזלס בנהלל. שם הכרתי אנשים אחרים. משם הלכתי לצבא.
- ש. ומה עשית בצבא?
- צה"ל — מפנה בחי
- ת. הייתי בצבא בשנים 1950-1952. זו פרשה ארוכה. היה לי סוג הבריטים לא מכים יש נוחיות. אוכל, מטבח, מזון בגדים. החיילים לא מתעללים.
- בסוף 1946 נלקחו הילדים לחוות הנוער שבהנהלתה של רחל ינאית בירושלים, על-יד ארמון הנציב. עבדנו ארבע-חמש שעות ולמדנו שתיים עברית. כבר לא היינו מסוגלים ללימודים של ממש.
- ש. אם כן, איך "הגעת לאן שהגעת"?
- ת. לי היתה סגולה טובה, שהיתה לי כבר בבית. אהבתי לקרוא. עד למלחמת השיחרור שהייתי בחווה. קראתי הרבה. בחווה לא היו ספרים. הייתי מסתכן ונוסע להר הצופים. מכיוון שלא ידעתי להסתכל בקטלוג לקחתי הכל — קאנט, זואולוגיה, כל מה שמופיע בקטלוג. ידעתי לקרוא רק קצת גרמנית ויידיש, בעיקר נשארה הגרמנית. יסוד היידיש נתגבר בי. הייתי מביא ספרים וקורא, היתה זו כמובן קריאה מכנית, אך זה בנה את אישיותי האינטלקטואלית. הייתי נער מסוגר. לא הייתי טרדן. משם אני זוכר למשל את ה"תהלים יויד" של אש, הספר עשה עלי רושם גדול. אהבתי משום מה את שפינוזה. היה זה צימאון מאוחר.
- ש. איך ראית את עתידך? האם היו לך ציפיות להיות סופר?
- ת. רציתי לגור באחד הקיבוצים. הרצון להיות סופר בא באיחור רב. בעצם הייתי שרוי בדיסאוריינטציה גמורה.
- הקריאה עזרה לי, לא באופן מיידי אלא לאחר שנים.

היתה זו תקופה שקראתי הרבה. בחינות הברגרות היו המבחן האינטלקטואלי הקשה ביותר בחיי. אנגלית, תנ"ך — מאתיים פרקים עם סגל ופרשנות, תלמוד, פיזיקה, מתימטיקה.

ש. מה למדת באוניברסיטה? מי היו מוריך?

אוריינטציה יהודית: סדן ורוכמן

ת. שם נוצרה קודם כל ידידות עם דב סדן. למדתי ספרות יידיש, שעורים בפילוסופיה, ספרות עברית שמעתי קורס אצל ג. שלום, סמינר אצל בובר, קורסים אצל בר, יחזקאל קויפמן, הלקין אך בעיקר הייתי קשור לדב סדן. הוא לא היה מורה במובן הרגיל של המושג. ממנו ספגתי הרבה. הוא בעצם הראשון שהיה בשבילי מורה שיטתי. הוא בעצם העניק לי אוריינטציה יהודית. אצל סדן אין שעור רגיל. זו בעצם שיחה נמשכת. הוא פרש לפני מפה יהודית, צורה רחבה שיש לכבד כל חלק וחלק בה: השכלה, חסידות, ציונות בונדיזם. הוא היה הראשון שגילה לפני את המפה היהודית ברוחבה האינטלקטואלי בלי איבה וכלי אידיאולוגיה.

ש. מתי התחלת להרגיש בלחצי יצירה, בצורך להתבטא?

ת. כשהייתי באוניברסיטה התחלתי בכתבת שירים. מה שקורה לנערים בגיל 14-16 קרה לי בגיל 20-24.

בריאות נמוך, מה שקרוי כ"ל (כושר לקוי). תראה, נכנסתי לצבא ומילאתי טפסים, שאלו: בית ספר עממי? — לא. תיכון? גם כן לא. קיבלתי "כ"ל". עשיתי טירונות קצרה ואח"כ הייתי בשירותים. הצבא היה צבא קשוח — תקופת הגינונים הבריטיים.

ש. וכך עברו עליך כל השנתיים?

ת. לא. בוא ושמע סיפור סידרלה. יום אחד אני מנקה שולחנות במטבח. זה היה בבית ליד. ויהי היום ובאחד הערבים המפקד וסגנו משחקים שח. כבר בהיותי בן שמונה שיחקתי יפה. אבי היה שחמטאי מעולה; היה אלוף וינה. אומנם שנים כבר לא שיחקתי אך היה לי בסיס טוב. פתאום מצלצלים וקוראים לסגן המפקד. לקח קצת זמן והוא לא חזר. נשאר המפקד לבדו ולפניו טבלת השח. ניגשתי אליו ואמרתי לו: "אני יודע קצת שח". הוא מסתכל עלי, משחקים ותוך דקה וחצי הוא מפסיד. הוא אומר: התבלבלתי, עוד משחק. עוד משחק, תוך דקה הוא מפסיד. חוזר הסגן, גם הוא מפסיד תוך דקה. בינתיים מתאספים כל הקצינים, משחקים. המפקד קרא לי למשרדו והתחיל לשאול אותי כל מיני שאלות. מי אתה? מאיפה? וכו' וכו'. שאל אותי מה אני רוצה? אמרתי לו שאני רוצה ללמוד. אמר: אעשה הכל כדי שתלמד. עשאתי קצין חינוך ותוך שנה ניגשתי לברגרות. היה זה מאמץ אדיר. תקופה גדולה בחיי הייתי שווה בין שווים.

ספרות רק עניין חווייתי אלא עניין של עיצוב.

ש. האם היתה לך תחושה של כורח התייעוד בנוסח של "ניצחתי כדי לספר מה שקרה" "להנציח את השואה". גם מנדלי ב"בימים ההם" אומר שהוא רוצה להקים מצבת זכרון לעיירתו, שלא לדבר כבר על ויזל שרואה ב"הגדה" את עיקר ייעודו?

ת. לא, לא היתה לי תחושה של תיעוד. נאמר כך, למבוגרים שעברו את השואה, הם הרגישו צורך זה. לי לא היתה תחושה כזו. ספגתי את השואה בצורה עיוורת.

ש. ג. שקד ב"גל חדש בסיפורת העברית" מצטט שורה אחת מסיפורך "גונב מראות" כדי להגדירך כ"פנקסן הקהילה, כרוניקן של הימים המצרף פרט לפרט כדי שהעדות תהיה שלמה"

ת. הגדרת שקד "פנקסן של קהילות" אינה מתאימה לי. ספגתי את השואה בצורה עיוורת. אני מנסה לשחזר חוויות, לפני, באמצע ואחרי. לשואה לא הגעתי עוד. ייתכן שאגיע וייתכן שבכלל אי-אפשר להגיע. השואה היא כמו ניתוח. יש לפני ויש אחרי.

ש. איך תסביר את אלה שכן מסתכלים בה?

ת. על השואה נכתבו או צעקות או זכרונות. את שניהם אני מכבד, אני מכבד בעלי זכרונות. זו דימנסייה חשובה. גם את בעלי הצעקות הנני מכבד. איך אפשר שלא לצעוק? אני לא הלכתי

לימים פגשתי את לייב רוכמן, הוא אימצני כבן. לדעתי היה סופר גדול. באמצעות בית סדן הכרתי אותו. הוא היה יוצר בלתי רגיל. דרכו הגעתי לספרות אידיש. דרכו הכרתי את כל סופרי יידיש; — דרכו גם הגעתי לחסידות. הוא היה חניך החסידות, של החסידות האריסטוקרטית וידע את החסידות מבפנים. הלשון החסידית מאד השפיעה עלי וביטוייה מצויים גם בסיפורי.

ש. כן, שמתי לב באמת לביטויים אלה בסיפוריך. במבט ראשון הם נראים לי כעגנוניים. עד כמה שידוע לי הרי אין זו לשונך האישית? תדמיתך כסופר הרי היא שונה?

ת. האמת היא שהלשון החסידית השפיעה עלי מאד וביטוייה מצויים אומנם בסיפורי. ייתכן שבאחד הימים אגיע לכך ואדון בכל הסוגיה הזו. רק בתנאי ש"אתבודד", שאגיע ל"התבודדות" (מר אפלפלד ביטא מלה זו במיבטאה האשכנזי בציינו בכך את הוראתה בלשון החסידית — ש.ש.)

ש. אני חוזר לעניין של הדחפים להיות יוצר. הרי דחפים בוודאי שהיו?

דרכו של המשפר — שיחזורן של חוויות

ת. להיות סופר משמע לצבור ידע של שנים. צבירה תרבותית נחוצה כדי לקבל פרספקטיבה. בלי זה אי-אפשר לכתוב, אין

ש. וכי אינך מתאר גלריה רחבה של בני-אדם וחייהם בזמן "המצור"?

ת. איני עוסק בהסברה פסיכולוגית ואף לא בהסברה פסיכולוגית גלוויה אלא מנסה להצביע על תהליכים פנימיים שיש להם גילויים חיצוניים. תפיסתי היא שפנים וחוץ קשורים זה לזה. היהודי עוסק במאה השנים האחרונות בהרס עצמי באופן שיטתי. לא בכדי הרס עצמי מזמין הרס מבחוץ. ב"כאישון עין" עסקתי בנושא זה.

ש. אם כן אתה למעשה עומד כנגד תשעים ותשעה בעלי ההשכלה? זהו בעצם קריאופי החוזר ונשנה ב"מסות בגוף ראשון"?

ת. נכון. מעטים העמים שכה נלחמו בעצמם, בתרבותם, בעברם.

ש. האירים למשל? גיימס ג'ויס?

ת. האירים אינם דוגמה. הציביליזציות הגדולות כצרפת לא עשו את זה. לא יכתבו בצרפת נגד הצרפתיות.

ש. אם-כן איך אתה מסביר את התייחסותך לברנר. אני מתכוון במיוחד לדברייך שנאמרו בזמן קבלת פרס ברנר — על המצוקה הריליגיוזית שבכתביו וכפי שזה גם מתפרסם ב"מסות בגוף ראשון"?

ת. כדי להיות סופר יהודי אתה חייב לחוש את כולם. רופא מקבל מוגלה כתופעה קיימת. תאר לך אחות ששונאת מוגלה. מאז שאני מכיר את עצמי לא חלקתי את העולם לחיובי ולשלילי, כולם בני-אדם ויש

בדרך זו ולא בדרך האחרת. אני שאלתי את עצמי: איך באה אלינו השואה, איך היא זורמת בנו ואיך היא בונה אותנו כבני-אדם חיים. אני מנסה להבין.

ש. מתי התחלת לכתוב?

הבעייה היהודית — הבריחה מהזכרון

ת. בסיפורים הראשונים שהתפרסמו ב"עשן" עמדה לפני בעייה אישית. מדובר שם על אנשים הרוצים להימלט מזכרונם והזכרון משיגם.

אגיד לך. הבעייה היא שאנשים הוציאו את השואה מהקונטקסט היהודי וכל מטרתי להראות שזה עניין של הקונטקסט היהודי.

ש. האם מוכרת לך ביקורתה של סינתיה אוזיק על ספרו של סטיירון "Sophie's Choice" שבו היא טוענת שגם את זכר השואה מנסים לגוול מהיהודים בהפכם את השואה לחוויית-אימה אוניברסלית?

ת. הבריחה מהזכרון היא נושא יהודי כבר מימי ההשכלה והשואה, לדעתי, השיא של המוטיב הזה. אני טוען שהשואה היא חלק ממוטיב יהודי רחב מימי ההשכלה ועד ימינו — היהודי הבורח מעצמו. מה כאן קורה? כשאתה אומר ספרות, אתה מנסה להצביע על חוק טבע בהיסטוריה ועל-כן אני מנסה להקיף תהליכים שקרו בחברה היהודית והגיעו בשואה לידי שיא. לידי משבר.

סיפורים אחרים משקפים
התייחסות זו.

עגנון עיקרו תיאור ההווייה
היהודית עד מלחמת העולם
הראשונה ואילו סיפורי עוסקים
בתקופה שלאחר מכן. גיבור
דורנו הוא אסימילטורי. בורח
מעמו, מנסה לשוב, בורח וכו'
וכו'. אותו אני מנסה לאתר. זהו
עיקר כתיבתי.

ש. מה היה מסלול פירסומיך?

נסיונות ראשונים; תחומי היצירה

ת. סיפורים ראשונים התחלתי
לפרסם ב"דיעות אחרונות".
קודם לכן, כפי שאמרתי לך
התחלתי בגימגומי שירה. לאחר
מכן פרסמתי סידרה של מסות.
הן מלאות משאלות לב,
היסטוריוסופיות, אך לא היו
מעוגנות בנפש. ורק בשנות
החמישים המאוחרות התחלתי
לכתוב פרוזה.

ש. היש הסבר וסיבה?

ת. יש סופרים שבאים לספרות עם
אידיאה קבועה, ברורה; אני
גיליתי את עצמי עם הכתיבה.
הכתיבה גילתה לי מה חסר לי,
מה כיווני, אלה אופקים עלי
לחפש. בגרתי עם הכתיבה.
לדוגמה בספרי הראשון עסקתי
הרבה ביהודי שוליים. פתאום
שאלתי את עצמי: אבותיהם הרי
היו יראי שמים ולכן צריך
להבין אותם. וכך התחלתי
לשאול: מה עם האריסטוקרטיה
וכך גיליתי את עצמי — וכל
מיני זוויות של החברה
היהודית.

להם חולשות. ברנר עניין אותי
כתופעה יהודית. כעסו, שנאתו,
חולשתו, עצבנותו. ברנר תופעה
יהודית והוא מבטא את כל
המחלה היהודית. אך זה אמור
לא רק לגבי ברנר.

מה האימפליקציות של כל
זה? הווי אומר שמכיון שהנני
סופר יהודי; מכיון שאני יודע
שחי עמי מורכבים מבחינה
חיצונית ופנימית ועלי להבינם
ולתארם ולכן כשאני מתאר את
ההולל אני מתייחס אליו
באהבה כמו ליהודי המושפל.
צריך להבין את כל קשת.

וכך התייחסתי ליוצאי
השואה. לא כולם מרניני לב. יש
ביניהם גונבים, מבריחים,
נמושות אדם. אך אם אני לא
אשתדל להבינם, מי יבינם?

ש. מתי הגעת לתודעה זו?

ת. תודעה זו פיתחתי במרוצת
השנים. כבר מתחילת דרכי היה
ברור לי שכדי להיות סופר,
אתה חייב להיות אתה. אני
רוצה לכתוב רק על עמי, על
יהודי בן-ימינו וממילא זה
מחייב קשת רחבה של הדמות
היהודית. כדי להבין תופעות
בא"י עלי להבין את האמונה
ואת ההתבוללות שהיא נפש
התחייה. מבחינה זו עגנון היה
לי מורה דרך.

עגנון לא השאיר שכבה
סוציולוגית בחברה היהודית
שלא תיארה. לצערי קשת זו
בימינו התגוונה יותר ויותר
ונוטה לכיוון האסימילטורי.
ולכן הנני עוסק ביהדות זו.
הסיפור "באדנהיים" למשל וכן

- של הצלחות עילאיות, של כשלונות מדכאים?
- ת.** לא. אני עובד לאט לאט. הספקים אינם מדאיגים אותי.
- ש.** בכל זאת, תחושת תיסכול כמו שיש לכל אמן?
- ת.** אני אדם עמל. תחושת תיסכול היא חלק מהיצירה.
- ש.** אתה כבר קרוב ל-35 שנה בארץ ובסיפוריך אין הוויית הארץ משתקפת?
- ת.** עוד לא הגעתי לטריטוריות האלה. ייתכן שלא אגיע. מה לעשות, אינך יכול לכתוב אלא מה שפועם בתוכך.
- ש.** והוויית הצבא? מי סופר ישראל ולא עוסק בכך?
- ת.** אתה יודע שאני עברתי את כל מלחמות ישראל, גם מלחמת השיחרור. השתתפתי במיבצע קדש, במלחמת ששת הימים; במלחמת יום-הכפורים הייתי מגויס חדשים מספר. קוראים אותי למילואים ואף על פי כן עוד לא הגיעה השעה.
- ש.** וענייני פוליטיקה? אדרבא, רבים וטובים עוסקים בזה הרבה א.ב. יהושע ועמוס עוז למשל?
- ת.** לא עוסק בענייני פוליטיקה.
- ש.** מה הם רשמך מיהדות אמריקה? בוודאי הצלחת לגבש לך איזה שהם רשמים, עמדות?
- על יהדות אמריקה — בבל חדשה?**
- ת.** עיקר עיסוקי יהדות מזרח אירופה ויהודי אמריקה הרי הם יוצאי אירופה המזרחית ולכן הם בשר מבשרי.
- לא באתי אל המוכן. הכתיבה בנתה אותי. אני חב לכתיבה הרבה.
- ש.** האם אתה רואה שליחות בכתיבתך, כטענתם של רבים העוסקים בשואה?
- ת.** מעולם לא ראיתי עצמי כשליח. שליחות זו מלה גבוהה בשבילי.
- ש.** מי הם הסופרים שעמדו ועומדים לנגד עיניך? בקיצור — מי הם הסופרים שלדעתך השפיעו עליך?
- ת.** הדגם שלפני היו הקלאסיקונים שלנו. ואחר-כך הקלאסיקונים של ספרות העולם. הקלאסיקונים העבריים הם הקרובים אלי ביותר. מהם אני שואב תעצומות-נפש. אני הרי מחפש תשתית יהודית והם מציעים לי זאת. ממי אלמד? רק מהם.
- ש.** והצעירים?
- ת.** הצעירים? מעניינים אותי כתופעה יהודית חדשה. הפיסגה לדעתי היא הקלאסיקה הספרותית שלנו. הם מסכמים הווייה יהודית.
- ש.** האם חלו לדעתך התפתחויות בכתיבתך? שינויים תימאטיים, שינויי סיגנון וכו' וכו' כפי שקורה לא פעם בדרכו של סופר?
- ת.** אני עוסק רק בטריטוריה אחת — היהודית. בכל פעם מחוז אחר. אך הכל יהודי. אני עוסק בגויים אך זה לוואי וקישוט. הכל כחלק של הטריטוריה היהודית.
- ש.** האם הרגשת בדרך כאמן תחושה

טענה אותה מפיץ פרופ' סאלו (שלום) ברון הישיש וכל הנוהים אחריו?

ת. אדרבא — שתקום פה נבל חדשה. לי קשה לראות זאת.

ש. למרות השעה המאוחרת אשאל אותך על נושא שכל אמן רגיש לו. מה היו יחסיו עם הביקורת?

ביקורת וביקורת עצמית

ת. היחסים היו הגונים. זכיתי לביקורת טובה, אבל אפילו כשהביקורת טובה אין זה אומר שאני מרוצה. למעשה כל כתיבת ספר היא ביקורת. אם להשתמש בצרוף החסידי כתיבת ספר הינה תיקון הפגמים של הספר הקודם. הביקורת עזרה לי הרבה. הרי סיפרתי לך את סיפור פירסומו של "עשן" איך שכל ההוצאות המכובדות דחו את מחברתי עם הסיפורים שבה.

ש. מי?

ת. לא כדאי שתזכיר את השמות. כולם טענו בעצם אותו הדבר. זה שאל אותי: מדוע כל הגיבורים בסיפוריך פאסיביים? וזה שאל: איך אפשר לחנך נוער עברי על סיפורים כאלה? כל ההוצאות דחו אותי. רצו חומר "חינוכי", הציעו להכניס שינויים, לשכתב סיפורים שלמים וכדומה. — עד שבא ברוך חפץ מ"עכשיו" ופגש אותי ברחוב עם מחברתי מתחת לבית-שחיי ולמרות כל דברי שאין הוצאת ספרים שלא דחתה אותי, שהוא מניח כספו על קרן-הצבי וכו' וכו' חשב בכל זאת

מה הן תחושותי? תחושת צער על קיבוץ יהודי גדול שנמשך לטמיון. ממה שראיתי ההתבוללות מצוייה בכל מקום והיא הולכת ומתפשטת. להתבוללות יש מדד — הקיבוץ היהודי לא יוצר מאומה. הווייה שכזו היא בבחינת הווייה עומדת. כדי ליצור צריך שפה, תחושת קולקטיב יהודי. האם זה קיים? תגייד לי בעצמך? יש יהודים בכל מקום אך במה הם יהודים? מה יהודי יצרו?

יש רק מקום אחד ליצירה/ישראל. מבחינה זו אני ציוני רדיקלי.

ש. והאורטודוכסיה? האם גם הם בבחינת מתבוללים?

ת. ראשית מספרם מועט ומשקלם ביהדות ארה"ב קטן בהרבה ממה שאנו חושבים. ושנית משיחותי עם יהודים אלה, הקרויים "אורטודוכסיה מתונה" נראה לי שגם שם פשטה ההתבוללות. גם הם חסרים אטריבוטים של יצירתיות ושורשיות. שגם בסיסם היהודי רעוע. זוהי יהדות שרבה בה הפשטה הגם שברור הוא שאין להשוותם למתבוללים גמורים.

ש. אולי בכל זאת יש כפיך איזשהו קריכות?

ת. אילו הייתי רואה חיים יהודיים בארה"ב הרי שהייתי משנה את דעתי. מכיוון שחיים כאלה לא קיימים אני חרד. האופטימיות היחידה שלי היא מדינת ישראל.

ש. ומה עם טענת בכל החוזרת ומושמעת בכל הזדמנות חגיגית.

ת. קורצות לי טריטוריות שונות. למשל עוד לא עסקתי בעיירה היהודית, ימי הבינים וכו'.

ש. אהרן, אנו מצויים כבר בתחומי השעות הקטנות של הלילה ואתה עייף מיום גדוש־אירועים הרשה לי לסיים את דברי בשאלה "אישית", כבתחילת דברינו.

לאחר כל מה שעבר עליך, לאחר שחיית כחייה מוכה ונרדפת — העולם הביולוגי ממנו לקוחים רבים מדימוייך — האם הינך אדם מרינפש. רדוף־תיסכולים, אולי אפילו נוקם ונוטר? האם כל זה לא השפיע עליך? אתן לך קומפלימנט. גדלת כזאב־ערכות אך אתה כזה גינטלמן אירופיאי, בעל נימוסים, עדין נפש, ממש "איין ווינער" (וינאי)?

ת. לא, איני מר-נפש. כפי שאתה רואה איני מנהל פולמוסים. כפי שאמרתי לך בבוקר, אני מיודד עם כל הסופרים, הן משמאל והן מימין, כולם ידידים טובים שלי למרות שברור להם היכן אני עומד בסוגיה זו.

שיש משהו בסיפורי. וכשיצא "עשן" כתבו כל המבקרים דברי שבח על ספרי והדגישו במיוחד את העובדה שהגיבורים פאסיביים, שאינם פרודוקדיביים.

הביקורת העצמית היא הקשה ביותר. אני כותב לאט. למעשה מצויים בידי סיפורים רבים יותר בכתבי־יד הם דורשים תיקונים, שצפוצים. אני זקוק לזמן, הרבה זמן. הרומנים שלי נכתבו בשנים בהן הייתי פנוי מדאגות פרנסה.

ש. האם כתבת משהו בארה"ב?

ת. לא. לא מסוגל. הבאתי עמי רומאן ואני מלטש אותו. לכתוב אני יכול רק בירושלים. אוניברסיטת הנגב נהגה בי יפה מאד. קיבלו אותי אף-על-פי שאין לי דוקטוראט, אך את האור אני מקבל מירושלים.

ש. מה הן ציפיותיך לעתיד? האם אתה חושב לפנות לתחומים תימאטיים אחרים?